

SARS e ikemiseditse ho tshehetsa momahanyo ya tsa ditjhelete ka thuso ya taolo e ntlafatseng ya tsa lekgetho.

Tshwane, 21 Hlakola 2024 – Khomishenara ya Ditshebeletso tsa Lekgetho tsa Afrika Borwa (SARS), Mong. Edward Kieswetter, o tobokeditse maikemisetso a mokgatlo a ho tshehetsa mawala a Letona la Ditjhelete Mong. Enoch Godongwana a momahanyo ya tsa ditjhelete a nakong ena e mahareng. “Taolo e sebetsang hantle ya lekgetho moeelong wa ikonometri e ntseng e hola ke tsela e tshwarellang nako e telele e lebang ho ntlafatsweng ha botshepehi ba ditjhelete tsa naha,” ho rilao Khomishenara.

O boletse sena ka mora hore Letona le tshetlehe Puo ya Iona ya ho qetela ya Tekanyetso ya taolo ya botshelela (6) ya demokrasi ya Afrika Borwa, e ketekang selemo sa bomashome a mararo (30) monongwaha, ho latela dikgetho tsa nalane tsa demokrasi tsa Mmesa 1994.

Mong. Kieswetter o itse, haesale ho tloha ka 1997, SARS e kgathile tema ya bohlokwa ho tshehetsa demokrasi ya Afrika Borwa ka ho bokella lekgetho le fetang R19.5 trillion mokotleng wa naha. Pokello ya lekgetho e na le seabo se fetang 90% tekanyetsong yohle ya pokello ya lekgetho le dumellang mmuso ho tshehetsa lenaneo la ho aha mmuso o nang le bokgoni o sebeletsang ditlhoko tsa baahi bohle ba ona. “Ka ho qolleha, re ikotla sefuba ka hore, ka mosebetsi oo re o entseng, phano ya ditsiane tsa thekolohelo, sekolo, bophelo bo botle, dipalangwang tsa setjhaba le tse ding di bile le tshusumetso e tlising diphetoho maphelong a ba kotsing e kgolo ya ho utlwiswa bohloko,” o rialo. O tlatsitse ka hore ho boloka bolekanane bo bohlokwa pakeng tsa SARS le bakgathatema ba yona ke kontraka ya setjhaba e pakeng tsa mmuso le baahi ho tebisa boikarabelo ba bona ba tsa ditjhelete.

Khomishenara ya SARS e tlatsitse ka hore, ho boloka pokello ya lekgetho e le maemong a jwale kapa ho e eketsa, ho bohlokwa ho ntlafatsa botshepehi ba tsa ditjhelete, haholoholo ka ho qolleha, ho fokotsa tlhokeho ya sekoloto le ditjeo tsa ho shebana le sona. Lenaneo tse tsepameng la boikobelo, mmoho le boikobelo bo ntlafatseng ka balefalekgetho le bahwebi ke tse toboketsang ho tswela pele ha nako e telele le momahanyo ya tsa ditjhelete.

Balefalekgetho ba tlameha ho ikamahanya le boitlamo ba bona ba ho rejistara, ho faela le ho lefa lekgetho la bona. Bao ba hlolehang ho ikobela ba jarisa balefalekgetho ba tshepahalang morwalo o leeme mme ba tlameha ho tobana le ditlamorao tsa ho tloa molao.

“Ka tsela ena, re baahi ba setjhaba le batataisi ba demokrasi ena ya rona eo re e fumaneng ka thata bakeng sa dilemo tse latelang hape tse 30,” ho rialo Mong. Kieswetter.

Maikemisetso a Mawala a SARS ke ho phahamisa boikobelo ba tefo ya lekgetho ka boithaopi le boikobelo ba tsa ditjhelete ka ho phethahatsa maikemisetso a bohlokwa a mawala: Ho fana ka tlhakisetsa le nnetefaletsa mabapi le boitlamo ba lekgetho le ba bolaodi ba meedi, ka ho nolofaletsa balefalekgetho le bahwebi dintho hore ba tsebe ho ikobela boitlamo ba bona ba lekgetho le ho thafalletsa le ho etsa hore ditjeo e be tse hodimo bakeng sa bao ba sa ikobeleng tefo ya lekgetho ka boomo.

Ona ke motheo wa mekutu ya boikobelo e ntseng e phethahatswa ke SARS dilemong tsa ho feta, e bileng le kabelo ya R210.3 billion ho fihlela monongwaha. Mekutu ena ya boikobelo e bontsha ditholwana tsa sekgahla sa 15.2%, sena se nyolohile ho tswa ho 12.4% ngwahola, mme sena se bontsha kgolo ya selemo le selemo ya R43.4 billion (26.0%). Tjhelete e fumanweng ho tswa maitekong ana e kana ka bokaalo ba R124.7 billion, sena se nyolohile ka R105.1 billion papsiong le ngwahola. Thibelo ya ho dutla ha mokotla wa naha e behile ditholwana tsa R85.6 billion, hona ke ho nyoloha ho tswa ho R61.8 billion ya ngwahola.

Dihlahiswa tsa bohlokwa tse nang le kabelo di akaretsa VAT: R86 billion kapa 41%, Lekgetho la Lekeno la Kgwebo (CIT): R41 billion kapa 19%, Lekgetho la Lekeno la Motho: R39 billion kapa 18%, Bolaodi ba Meedi: R15 billion kapa 7% mmoho le Lekgetho la Di-dividente: R15 billion kapa 7%.

Ha kgolo ya ikonomi e le tlasa kगतello, SARS e lokela ho sebetsa ka thata ho netefatsa hore balefalekgetho bohle ba dula ba ikobela tefo ya lekgetho le hore makgetho a bona a dula a le dinakong. Lenaneo le tsepameng la Boikobelo ke motheo wa dipuisano tsa rona tse morolo le balefalekgetho le bahwebi. Mosebetsi ona o ntse o tswela pele ho tshehetsa pokello ya lekgetho, eo kantle ho ona tsena di ka beng di le tlasana ha ho shejwa maemo a renang a ikonomi. Tse bileng le seabo se sehlohadi Lenaneong la rona la Boikobelo ho fihlela jwale ke:

- Mekutu e tsepameng ya boikobelo lepatlelong la Dikgwebo tse Kgolo le Matjhaba e tlele ka ditholwana tsa R17.2 billion, sena se nyolohile ka R15.7 billion ho tswa ngwahola.
- Ho salana morao le balefalekgetho ba sa lefeng Sekoloto sa lekgetho le morao, ho behile ditholwana tsa R70.3 billion, ena ke nyoloho ya 16.7%, e akaretsang:
- Mekutu mekgahlelong ya Ditlolo tse Hlophisitsweng tsa Molao wa Lekgetho le Bolaodi ba Meedi e behile ditholwana tsa R13.5 billion, ena ke nyoloho ya 246%;
- Matsapa a ho thibela ho dutla ha mokotla wa naha a behile ditholwana tsa R85.6 billion, ena ke nyoloho ya 38.5%;
- Mekutu ya Bolaodi ba Meedi le Dihlahiswa tsa Naha, e behile ditholwana tsa R12.7 billion, ena ke nyoloho ya 22.1%.

SARS e ntse e phethahatsa mekutu ya tlatsetso ho etsa hore tsena di nne di tswela pele le hore di nne di eketse tse mabapi le boikobelo ba pokello ya lekgetho.

Khomishenara o boletse hore, bakeng sa karolo e setseng ya selemo sa ditjhelete se felang ka la 31 Tlhakubele 2024, SARS e behile mehato ya ho fihlella kakanyo e lekotsweng botjha ya ho bokella R1 731.4 billion e tsebisitsweng ke Letona kajeno.

Mong. Kieswetter o ile a boela a bolela hore SARS e tla tswela pele ho tshehetsa ntwala ya mmuso e kgahlano le bofuma le ho se lekane ho ipapisitswe le moralo wa tshebetso ya tsamaiso e bohlale le e tsitsitseng ya ditjhelete. Bokaalo bo ntseng bo nyoloha ba dipusetso moo ho fihlela jwale ho seng ho lefilwe R352.6 billion le bona bo ntse bo tswela pele ho ba le seabo hodima mehlodi e hlokehang haholo e thusang ho tliša morolo ikonoming e bileng e nang le kgahlamelo e ntle hodima malapa, dikhampani le mokotleng wa naha. Ho sa natswe maiteko ana a matle, re tlameha ho amohela hore ikonomi e hola ka monyebe o moholo, mme sena se nonyetsa pokello e

ntlafetseng ya lekgetho. Ho lebelletswe hore tsena tse ka bakang kotsi e kgolo di tswela pele ho ba le kgahlamelo e mpe hodima pokello ya lekgetho.

Tsena tse ka hodimo di mpefatswa le ho feta ke tjebehalo ya lefatshe ka bophara le ya lehae e dutseng e tsherema, le e mpefatswang le ho feta ke dikgohlang tse mane Botjhabela ba Yuropa le Botjhabela bo Mahareng. Ho kgaoha kgafetsa ha motlakase ho tswela pele ho ba morwalo hodima diphaello tsa dikhampani, mme naha e ntse e tswela pele ho ba le tshebetso e fokolang boemakepeng bohle bo ka sehloohong, mme tsena di a ama kgwebisano e felletseng. Le ha dithomello kahare ho naha di le hodimo ka lebaka la sena, tsena ha di a lekana ho fokotsa boima bo jerweng ke dikhampani ha ho tluwa ho diphaello, tse kgathang tema ya bohlokwa ka tsela ya CIT. Le ha merafo e ntse e le tlasa kगतello e tswelang, ho na le diketsahalo tse ding tsa merafo tse kang tsa tshepe le khroumu tse bontshang ditholwana tse ntle.

Ho fihlela jwale pokello ya lekgetho e tlasa kगतello ha ho bapiswa le kakanyo ya Polelo ya Nako e Mahareng ya Leano la Tekanyetso ya R1 730.4 billion.

Le ha ho le jwalo, ho na le mabaka a ho tshepa hore tsohle di tla tsamaya hantle. Kgwedi ya Hlakola ke ya dipokello tse hodimo ka ha dikhampani di lokela ho fana le ho lefa dikgutliso tsa tsona tsa Lekgetho la Nakwana la CIT. Ntle le phallo e tlwaelehileng ya pokello ya lekgetho, bongata ba balefalekgetho bo batla ho lokisa merero ya bona ya lekgetho le SARS pele ho mafelo a nako ya poloko ya dibuka tsa ditjhelete (akhaonting).

Ho feta moo, Tlhakubele e boela e le kgwedi e hodimo ya pokello ya lekgetho ka ha ditefo tsa Lekgetho la Nakwana la CIT tsa boleng bo boholo di lebelletswe, haholoholo ho tswa dikgwebong tse kgolo le dikhampaning tsa matjhaba.

SARS e tla sebetsa ka thata le ho feta ho phethahatsa thomo ya yona ya pokello ya lekgetho ho bapa le Tshebetso ya rona e intshang Sehlabelo, e leng ho bokella lekgetho lohle le kolotuwang ho kgontsha mmuso ho aha mmuso o nang le bokgoni le o sebeletsang baahi bohle ba naha ya rona le ho bebofatsa kgwebisano e molaong.

“Mosebetsi ona o tswileng matsoho o fihlelletswe ke basebetsi ba 12 500 ba SARS ba tsepamisitseng maikutlo hodima mosebetsi o matla le o ka hodimo ho bona. Ke ba rolela kgaebane mme ke tshepa hore se boletsweng ke Letona kajeno se tla tsitlallewa ka boikitlaetso bohle,” Khomishenara o phethetse jwalo.

Ho fumana lesedi le fetang lena, ka kopo ikopanye le SARSMedia@sars.gov.za